

บทที่ 3

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ เป็นการดำเนินการวิจัยภาคสนาม ผู้วิจัยได้ดำเนินการต่าง ๆ อย่างเป็นขั้นตอน ดังนี้

1. ศึกษาเอกสาร ได้แก่ แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง จากตำราทางวิชาการ หนังสือพิมพ์ วารสาร นิตยสาร รายงานการประชุมสัมมนา รายงานการวิจัยที่เกี่ยวข้อง

2. สัมภาษณ์ บุคคล ผู้ให้ข้อมูลหลักในการวิจัยครั้งนี้ ได้แก่

2.1 ผู้นำที่เป็นทางการในชุมชนบ้านน้ำแพร่ ซึ่งเป็นผู้นำที่มีส่วนร่วมในการดำเนินการใน การเรียกร้องการจัดการทรัพยากร

2.2 ชาวบ้าน ที่เป็นผู้มีส่วนร่วมและช่วยเหลือกิจกรรมต่าง ๆ ในการดำเนินการในการเรียกร้องการจัดการทรัพยากร

2.3 ผู้อาวุโส ที่เป็นผู้ที่ไม่เป็นทางการในด้านต่าง ๆ ทั้งทางด้านการปกครอง การศาสนา พิธีกรรมต่าง ๆ ที่เป็นผู้ที่สามารถให้ข้อมูลเกี่ยวกับบริบทของชุมชนและข้อมูลทั่วไปที่จะให้รายละเอียดในประเด็นที่จะศึกษามากยิ่งขึ้น

3. การวางแผนการเก็บข้อมูล

ก่อนเก็บข้อมูลภาคสนาม ผู้วิจัยได้วางแผนการเก็บข้อมูลโดยกำหนดประเด็นที่จะเก็บข้อมูล กำหนดวิธีการที่จะทำได้ข้อมูลตามที่ต้องการและแหล่งข้อมูลที่จะให้ได้คำตอบในประเด็นที่ต้องการมากที่สุด หลังจากการวางแผนการเก็บข้อมูลได้รับความเห็นชอบจากอาจารย์ที่ปรึกษาแล้ว ผู้วิจัยได้เข้าไปในหมู่บ้าน ตำบล น้ำแพร่ อำเภอหางดง จังหวัดเชียงใหม่ เมื่อเดือนกรกฎาคม 2541 เริ่มจากการสร้างความสัมพันธ์กับชุมชนด้วยการแนะนำตัวเองกับผู้นำที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ พูดคุยถึงเรื่องทั่ว ๆ ไป เกี่ยวกับจุดมุ่งหมายของการวิจัย สถานภาพและการใช้ชีวิตของผู้วิจัยเอง ตลอดจนประเด็นที่เกี่ยวกับการรักษาความลับของผู้ให้ข้อมูล ด้วยการทำตัวเป็นมิตรและเป็นตัวของตัวเอง แต่ก็ยืดหยุ่นได้ พร้อมทั้งจะปรับตัวให้เข้ากับสถานการณ์ พร้อมทั้งทำการสังเกตและบันทึกสิ่งที่ได้พบเห็นไว้ พร้อมกับทำแผนที่ตั้งบ้านเรือน จำนวนและลักษณะของประชากร ซึ่งผู้วิจัยได้ทำการพบปะพูดคุย และ

ประเมินตัวผู้วิจัยไปด้วยในขณะเดียวกัน เพื่อนำไปปรับปรุงบุคคลิกภาพของผู้วิจัยเองให้
 เหมาะกับสภาพของหมู่บ้านที่เข้าไปศึกษา

ในการทำแผนที่หมู่บ้านนี้ ทำให้ผู้วิจัยได้เข้าใจเกี่ยวกับความสัมพันธ์ทางสังคมของ
 คนในหมู่บ้านที่แสดงออกมาในลักษณะที่แยกกิจกรรม ความเป็นเจ้าของและการมีอำนาจ
 สภาพความเป็นอยู่ จารีต ประเพณี ก็จะสังเกตจากเส้นทางคมนาคมที่มีอยู่เดิมและสิ่งของต่าง
 ๆ ที่มีอยู่ในหมู่บ้าน การจัดวางสิ่งของต่าง ๆ ในหมู่บ้านพร้อมกับสิ่งที่สร้างขึ้นใหม่ด้วย ส่วน
 ข้อมูลทางด้านเศรษฐกิจก็สังเกตจากวัสดุที่ใช้ในหมู่บ้าน และแรงงานที่ใช้ในการผลิตวัสดุ
 ราคาต้นทุนการผลิตก็กะประมาณเอา พร้อมทั้งราคาขนส่งสินค้าเข้า – ออก ชุมชนด้วย

ในการเข้า – ออก ชุมชนแต่ละครั้ง ผู้วิจัยได้เข้าไปพูดคุยกับผู้คนในท้องถิ่นแต่ละคน
 ตลอดจนผู้อาวุโส ด้วยการขอให้เขาเล่าเรื่องชุมชนของเขาเอง ว่ามีประวัติความเป็นมาอย่างไร
 ตั้งแต่เดิมมาจนถึงปัจจุบัน การเล่าเรื่องชุมชนของเขา ถ้าเขาพูดถึงใคร ตำแหน่งต่าง ๆ ที่เขา
 พูดถึงผู้วิจัยก็จะบันทึกไว้ ทำให้ผู้วิจัยรู้ถึงวิธีการที่คนถูกจัดเข้ากลุ่มใด กลุ่มที่เป็นทางการและ
 ไม่เป็นทางการ ตลอดจนถึงความขัดแย้งระหว่างกลุ่มต่าง ๆ ด้วย การช่วยเหลือกันระหว่าง
 สมาชิกในกลุ่ม

4. วิธีการที่ใช้ในการวิจัย

ในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ใช้หลายวิธีการศึกษา เพื่อที่จะทำความเข้าใจถึงเงื่อนไข
 กลไกในการเรียกร้องการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ การศึกษานี้เป็นการศึกษาวิจัยเชิง
 คุณภาพที่ผู้วิจัยจะเข้าไปสังเกตการณ์อย่างมีส่วนร่วมและไม่มีส่วนร่วม ในกิจกรรมที่กลุ่ม
 ต่าง ๆ ในชุมชนจัดขึ้น และได้ทำการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลหลักเพื่อให้ได้ข้อมูลที่ลึก แล้วนำ
 ข้อมูลที่ได้ไปวิเคราะห์ผลการวิจัย

กลุ่มผู้นำที่ผู้วิจัยเลือกศึกษามีทั้งกลุ่มที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ กลุ่มที่เป็น
 ทางการได้แก่ กลุ่มกรรมการหมู่บ้าน กลุ่มเพื่อนเกษตรทำสวน กลุ่มแม่บ้าน และกลุ่มที่ไม่เป็น
 ทางการได้แก่ กลุ่มเครือญาติ และกลุ่มผู้อาวุโส ซึ่งเป็นกลุ่มที่มีบทบาทในการเรียกร้องการจ้ด
 การทรัพยากรธรรมชาติ รวมทั้งชาวบ้าน ต. น้ำแพร่ ที่เคยมีบทบาทร่วมกับกลุ่มผู้นำกลุ่มต่าง ๆ
 เพื่อเรียกร้องการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ

วิธีการที่ผู้วิจัยใช้ในการเก็บข้อมูล ได้แก่

1. การสังเกต ผู้วิจัยได้ใช้เทคนิคการสังเกตแบบมีส่วนร่วมและไม่มีส่วนร่วม
 ด้วยในการเก็บข้อมูล การสังเกตแบบมีส่วนร่วม ผู้วิจัยได้ใช้ในขณะที่สัมภาษณ์พูดคุยกับคน
 ในชุมชนบ้านน้ำแพร่ และชุมชนที่อาศัยในหมู่บ้านใกล้เคียง ตลาดสด ร้านขายของเบ็ดเตล็ด

แต่สำหรับผู้อาวุโส ผู้วิจัยได้เข้าไปเยี่ยมที่บ้านและให้เขาพูดถึงเรื่องหมู่บ้านของเขาเอง ถึงประวัติความเป็นมาแต่เดิมจนถึงปัจจุบัน เมื่อเขาพูดถึงใครบ่อย ๆ ผู้วิจัยก็จะบันทึกชื่อบุคคลผู้นั้นไว้ และถามถึงบุคคลผู้นั้น ว่าอยู่ที่ไหน มีตำแหน่งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการอย่างไร

การสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม ด้วยการสังเกตแต่ไม่ให้ผู้ถูกสังเกตรู้ตัวว่าได้ถูกสังเกตพฤติกรรม เช่น ในการประชุมกลุ่มผู้นำและคณะกรรมการหมู่บ้านที่จะประชุมทุกวันอังคารของต้นเดือนทุกเดือน ตั้งแต่เวลา 9.00 น. เป็นต้นไป ถ้ามีเรื่องที่จะต้องแจ้ง / ปรีชา มาก ก็จะต้องใช้เวลาถึงบ่ายโมง โดยมีการพักเที่ยง และสมาชิกก็เข้ามาร่วมประชุมกันอีก กำหนดเวลาการเลิกประชุมไม่แน่นอน แล้วแต่เรื่องที่จะประชุมมีมากหรือน้อย สมาชิกทุกคนไม่เคยขาดการประชุมเลย ซึ่งผู้วิจัยได้ขอเข้าไปเป็นผู้สังเกตการณ์เข้าร่วมประชุมด้วย เพื่อสังเกตพฤติกรรมของผู้นำบุคคลที่เป็นข้อมูลหลัก

2. การสัมภาษณ์แบบไม่เป็นทางการ เป็นการพูดคุยในเรื่องทั่ว ๆ ไป ผู้วิจัยได้ใช้หลังจากที่ได้เข้าไปสร้างความคุ้นเคยกับชาวบ้านแล้ว และผู้นำทางด้านต่าง ๆ ที่เป็นกลุ่มเป้าหมายหลัก ที่ได้จากการบอกเล่าของชาวบ้านและผู้อาวุโส เมื่อมีโอกาสผู้วิจัยได้ขอให้เขาเล่าเรื่องบทบาท / หน้าที่ ที่เขาได้มีส่วนร่วมในการเรียกร้องการจัดการทรัพยากร ผู้วิจัยได้ขออนุญาตบันทึกข้อความที่สำคัญ ๆ ไว้ และได้แลกเปลี่ยนความคิดเห็นร่วมกันด้วยกับบุคคลเหล่านี้ โดยผู้วิจัยได้ใช้คำพูดที่ว่า “ไปมีส่วนร่วมอะยังกับเป็นพ่อมด ตีเป็นคัดค้านโรงไฟฟ้ากำจัดขยะครั้งนั้น” คำถามนี้ผู้วิจัยได้ใช้กับชาวบ้านที่รู้ว่ามีบทบาทและมีส่วนร่วมในการณ์นี้ เมื่อได้รับคำตอบแล้ว ผู้วิจัยได้แลกเปลี่ยนความคิดเห็นกับชาวบ้านกลุ่มนี้อีกว่า “ถ้าไปร่วมจ่ายเป็นแล้ว จะเป็นอะไร นอกจากนั้นแล้ว เมื่อมีงานบุญในหมู่บ้าน ที่เป็นงานถวายทาน กำแพงวัดอรุณทวาราส ผู้วิจัยได้เข้าไปช่วยทำกิจกรรมร่วมกันร่วมกับกลุ่มต่าง ๆ เช่น ช่วยผู้อาวุโสนับเงินที่ผู้มาร่วมงานรวบรวมกันทำบุญถวายวัด และช่วยกลุ่มแม่บ้านทำอาหารเลี้ยงผู้มาร่วมงานทั้งวันที่เตรียมงานและวันงานด้วย ในขณะที่ร่วมช่วยกิจกรรม ผู้วิจัยก็ได้ขอให้กลุ่มผู้อาวุโสพูดถึงความเป็นมาของหมู่บ้านน้ำแพร่อีกครั้งหนึ่ง เป็นการตรวจสอบข้อมูลไปด้วย และขอให้แม่บ้านได้เล่าถึงบทบาทของตนเองที่มีส่วนช่วยเหลือการคัดค้านต่อต้านครั้งที่ผ่านมา

3. การสัมภาษณ์แบบกึ่งโครงสร้าง เป็นการสัมภาษณ์ที่ผู้วิจัยได้เตรียมประเด็นคำถาม เพื่อให้ได้ข้อมูลที่สามารถนำมาวิเคราะห์ถึงกลไก เงื่อนไข ตลอดจนวิธีการที่กลุ่มเรียกร้องการจัดการทรัพยากร กับกลุ่มผู้นำที่เป็นผู้ให้ข้อมูลหลัก ซึ่งคำถามที่ผู้วิจัยได้เตรียมไว้บาง

ครั้งก็ใช้ถามได้ บางครั้งก็ไม่สามารถจะใช้นามาถามได้ ขึ้นอยู่กับสถานการณ์ ที่ผู้วิจัยและผู้ให้ข้อมูลหลักจะพบเห็น ซึ่งประเด็นคำถามที่ผู้วิจัยเตรียมไว้มี ดังนี้

กลุ่มกรรมการหมู่บ้าน ผู้วิจัยได้กำหนดประเด็นคำถามที่ว่า

1. โครงการสร้างโรงไฟฟ้านี้เป็นของรัฐฯ และผู้นำกลุ่มนี้ก็เป็นคนของรัฐฯ แล้วทำไมต้องไปคัดค้านต่อต้าน ไม่ให้เข้ามาตั้งในหมู่บ้าน
2. ถ้าการคัดค้านครั้งนี้ไม่ประสบผลสำเร็จ กลุ่มกรรมการหมู่บ้านจะอย่างไรต่อไป
3. กรรมการหมู่บ้านใช้วิธีการอะไร ทำหน้าที่ประสานความเข้าใจระหว่างประชาชนในหมู่บ้านกับรัฐฯ ในเรื่องนี้
4. กรรมการหมู่บ้านใช้วิธีการอย่างไร จึงมีคนมาร่วมชุมนุมคัดค้านต่อต้านมากอย่างนี้

กลุ่มอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม อำเภอบางบาล จังหวัดพิษณุโลก ผู้วิจัยได้กำหนดประเด็นคำถามที่ว่า

1. คิดอย่างไรถึงช่วยชาวบ้านและกรรมการหมู่บ้านทำการคัดค้านต่อต้าน
2. ถ้าการคัดค้านต่อต้านไม่ประสบความสำเร็จกลุ่มฯจะอย่างไรต่อไป
3. กลุ่มฯ มีวิธีการอย่างไรที่ทำให้ชาวบ้านมารวมตัวกันได้มากมาย
4. ต้องมีการวางแผนด้วยไหม
5. ใช้วิธีการอะไรในการแจ้งข่าวสาร / ข้อมูล ให้แต่ละกลุ่มฯในหมู่บ้านได้รับรู้พร้อม ๆ กัน
6. เมื่อกลุ่มฯทำอย่างนี้แล้ว คิดว่ากลุ่มฯได้อะไรบ้าง

กลุ่มเพื่อนเกษตรทำสวน ผู้วิจัยได้กำหนดประเด็นคำถามที่คล้าย กับกลุ่มอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม อำเภอบางบาล จังหวัดพิษณุโลก เพียงแต่เพิ่มประเด็นคำถาม ที่ว่า

1. กลุ่มฯ ทำอย่างไรถึงมีหมู่บ้านใกล้เคียงมาร่วมช่วยคัดค้านต่อต้านด้วย
2. เมื่อตัวแทนของกลุ่มฯได้รับการคัดเลือกให้เป็นตัวแทนของชาวบ้านเข้ายื่นหนังสือคัดค้านต่อรัฐบาล แล้วรู้สึกอย่างไร
3. กลุ่มฯ คิดว่าการคัดค้านต่อต้านจะประสบผลสำเร็จหรือไม่ เพราะอะไร
4. กลุ่มฯ ใช้วิธีการคัดค้านต่อต้านอย่างไรบ้าง

กลุ่มแม่บ้าน ผู้วิจัยได้กำหนดประเด็นคำถามที่ว่า

1. เพราะบทบาทของกลุ่มฯ ที่ต้องรับผิดชอบเรื่องอาหารหรือไม่ ที่ต้องเข้าร่วม ชุมนุมคัดค้านต่อต้านครั้งนี้
2. กลุ่มฯ ได้อะไรบ้าง
3. ความสนุกสนานที่กลุ่มฯ ได้เข้าไปร่วมหลังจากเสร็จสิ้นภารกิจที่ได้รับ มอบหมาย ใครเป็นคนคิดขึ้นมา
4. ถ้าเสบียงอาหารไม่พอ กลุ่มฯ คิดว่าจะแก้ปัญหาอย่างไร
5. กลุ่มฯ ใช้วิธีการคัดค้านต่อต้านครั้งนี้อย่างไร

เครือข่าย ผู้วิจัยได้กำหนดประเด็นคำถามที่ว่า

1. ทำไมไม่กลุ่มฯ จึงต้องเข้าไปร่วมชุมนุมคัดค้านด้วย
2. ทางกลุ่มฯ มีวิธีการอย่างไรที่นำญาติพี่น้องที่อยู่ห่างไกล / อยู่ต่างอำเภอ เข้า มารวมกลุ่มชุมนุมคัดค้านต่อต้านกันอย่างมากมาย
3. ทางกลุ่มฯ ได้อะไรบ้างในการคัดค้านต่อต้านครั้งนี้

กลุ่มผู้อาวุโส

1. ผู้วิจัยได้ขอให้กลุ่มฯ ได้เล่าเรื่องหมู่บ้านน้ำแพร่ให้ฟัง
2. กลุ่มฯ รู้เรื่องโครงการสร้างโรงไฟฟ้ากำจัดขยะมากน้อยแค่ไหน
3. กลุ่มฯ ได้เคยเข้าไปร่วมชุมนุมคัดค้านต่อต้านกับเขาด้วยหรือไม่
4. มีวิธีการช่วยเหลือการคัดค้านต่อต้านครั้งนี้อย่างไรบ้าง

5. การวิเคราะห์ข้อมูล

ข้อมูลที่ผู้วิจัยเก็บได้ในแต่ละครั้ง ผู้วิจัยได้ทำการวิเคราะห์ทันที ว่าได้ครบถ้วนตามที่ กำหนดไว้หรือไม่ ถ้าไม่ครบหรือยังไม่สมบูรณ์ก็จะทำการเก็บข้อมูลเพิ่มเติม เช่น ผู้วิจัยได้ขอให้ ผู้อาวุโสเล่าเรื่องหมู่บ้านน้ำแพร่ หลาย ๆ ครั้ง เป็นการตรวจสอบข้อมูลไปด้วย เมื่อได้ข้อมูลที่ เชื่อถือได้ ครบถ้วนตามประเด็นที่ศึกษาแล้ว ผู้วิจัยได้ทำการแยกแยะข้อมูลเป็นหมวดเป็น หมู่ ว่าประเด็นไหนเป็นกลไก และเป็นกลไกภายในชุมชนเองหรือกลไกภายนอกชุมชน ในขณะที่ เดียวกันก็ต้องแยกประเด็นว่าแต่ละกลไกมีบทบาทภายใต้เงื่อนไขอะไรทำให้เกิดการเรียกร้อง การจัดการทรัพยากร ตลอดจนแยกข้อมูลที่เป็นวิธีการที่กลุ่มฯ ได้ใช้ด้วย ถ้าข้อมูลที่ได้ ไม่ครบ ตรงตามประเด็นที่กำหนดไว้ ผู้วิจัยก็เข้าไปเก็บเพิ่มเติม และทำการตรวจสอบข้อมูลโดยใช้

ประเด็นคำถามเดิมที่เตรียมไว้ถามผู้นำกลุ่มอื่น ๆ และสมาชิกของกลุ่มฯ อีกครั้งหนึ่ง แล้วนำเสนอผลการวิเคราะห์ข้อมูลโดยการบรรยายและสรุปเชิงวิเคราะห์

มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
Chiang Mai University